

se, s. 768-770; *Teşbitü delâ'ili'n-nübüvve*, II, 528-582; Bağdâdî, s. 127-128).

Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, Mu'tezile'den ayrıldıktan hemen sonra yazdığı tahmin edilen *el-İbâne ve Uşûlü Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* adlı risâlelerinde Ahmed b. Hanbel'e bağlılığını ifade ederken daha sonra kaleme aldığı *el-Lüma' ve el-Haşşü 'ale'l-bahş'*te farklı bir tavır ortaya koymuştur. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, mütevâtir haberin aklın desteğiyle kesin bilgi ifade edeceğini söyledikten sonra haber-i vâhidin ilim ifade edemeyeceğini ve bu yolla gelen bilginin Resûlullah'ın tebliğ ettiği hakikatin taşıdığı kesinlik derecesine çıkmayacağını belirtmiştir. Bu durumda, râvilerin niteliklerine bakmak ve hüküm açık olan meseleler ve sabit olmuş naslarla karşılaştırılmak suretiyle sözü edilen haberle amel edip etmemeye karar verilir. Aslında bilgi edinme yollarının en sağlam yöntemini teşkil eden duyu vasıtalarında bile duyuların güçlü olmaması, algılanacak şeyin uzakta yer alması veya çok küçük olması sebebiyle benzer sorunlar ortaya çıkmaktadır (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 14-15). Mâtürîdî'den sonra gelen kelâmçılar, bu yolu takip ederek bir haberin itikad alanında bağlayıcı delil sayılabileceği için tevâtür şartını aramışlardır. Ancak kabir azabı, kıyamet alâmetleri ve âhîret ahvali gibi duyuları aşan konularda âhâd haberleri kullanmakta sakınca görmemişlerdir. Bazı Hanefî fakihleri, bir hadisî sihatinin sadece râvilerinin sika ve senedinin muttasıl olmasıyla sabit görülemeyeceğini, hadiste lafzî inktâ yanında Kur'an'a, meşhur sünnete, umûmül-belvâya ve ilk dönem uygulamalarına aykırılık gibi mânevî inktâın varlığının da araştırılması gerektiğini söylemişlerdir (Serahsî, I, 364).

Kur'an, peygamber tebligatının vahiy ürünü olduğunu bildirmekte, Peygamber'i insanlara örnek göstermekte ve kendisine itaati emretmektedir. Bu durumda dinî meselelerde sünneti tamamen göz ardı eden bir anlayış Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabullenme olarak değerlendirilmelidir. Süyûtî bu görüş sahiplerinin İslâm'dan çıkmış sayılacağını belirtir (*Akidede Sünnetin Yeri*, s. 3-4). Hadislerin Resûlullah'a aidiyetini belirleme amacı taşıyan hadis tenkitçiliğini ise sünnet inkarcılığı şeklinde takdim etmek doğru değildir. Kur'an gibi sünnet de hayatı ve insanı bir bütün şeklinde kapsar; dini dünyadan, dünyayı âhîretten ayırmasın. Sünnetin uzunluk, genişlik ve derinlik bakımından insan hayatını kuşatıcı özel-

liğine dikkat çekilerek burada kullanılan uzunluk kavramıyla insanın doğumundan ölümüne kadar hayat sürecin, genişlikle bireyin bütün aile fertleri, ilişki kurduğu insanlar, ayrıca hayvan ve bitkilerle olan münasabetinin, derinlikle beden-ruh, zâhir-bâtin, söz, amel ve niyetin kastedildiği belirtilir (Kardâvî, s. 115). Öte yandan tevâtür yoluyla gelen rivayetlere dayanmayan inançlara itibar edilmemekle birlikte başka bir asılla çatışmayan meşhur haberler akaidde delil kabul edilmekte, meselâ naklî delilin hâkim olduğu hissî mucizeler, kıyamet alâmetleri, haberî sıfatlar, âhîret ahvali gibi konularda bu tür hadislerin delil sayılabileceği ifade edilmektedir (Topaloğlu, s. 221-226). Cenâb-ı Hak tarafından Resûl-i Ekrem'e gönderilen son ilâhî vahyin uygulamasından ibaret olan sünnet, Hz. Peygamber'in ve ashabının İslâm'ı anlama ve uygulama biçimini göstermek ve onu gelecek nesillere taşımak gibi önemli bir işlevi yerine getirmekte, müslümanlar arasında anlayış ve uygulama birliğini sağlamaktadır. Bu sayede müslümanlar dünyanın her yerinde ortak bir inanç ve duyguya sahip olmakta, ortak ibadet ve davranış biçimlerini ortaya koyabilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaţta', "Zekât", 42, "Bîfat", 3; *Müşned*, I, 160, 191-195; III, 59; IV, 357, 359, 361; Buhârî, "İdeyn", 8, "Eđâhî", 1, 8, "Enbiyâ", 50; İbn Mâce, "Muqaddime", 6, 14, "İkâme", 173, "Fiten", 17; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 20-22, "Şalât", 317; Tirmizî, "İlim", 16, 17; İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1408/1988, s. 130-131; a.mlf., *el-İhtilâf fi'l-lafz* (nşr. M. Zâhid Keşerî), Kahire 1349, s. 24-67; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 113; İbn Huzeyme, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. M. Halîl Herrâs), Beyrut 1403/1983; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 14-15; İbnü'n-Neđm, *el-Fihrist* (Tecdeddüd), s. 111, 252; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 93; Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, s. 768-770; a.mlf., *Teşbitü delâ'ili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerîm Osman), Beyrut 1386/1966, II, 528-582; Bağdâdî, *el-Farq* (Abdülhamîd), s. 127-128, 143-144; Cüveynî, *el-İrşâd* (Muhammed), s. 416; Şemsüleime es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, I, 364; Süyûtî, *Akidede Sünnetin Yeri* (trc. Yüksel Kılıççaslan), İstanbul 1987, s. 3-4; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa* (nşr. Seyyid Sâbık), Kahire, ts. (Dârü'l-kütübü'l-hadîse), I, 271-272, 277-285, 311-321, 341; J. Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford 1975, s. 58-80; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 323; Fazlurrahman, *İslâm* (trc. Mehmet Dağ – Mehmet Aydın), Ankara 1981, s. 59-88; a.mlf., *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu* (trc. Salih Akdemir), Ankara 1995, s. 41-91; Siddîk Abdülâzîm Ebû'l-Hasan, *Dirâsât fi's-*

sünneti'n-nebeviyyeti's-şerife, Kahire 1988, s. 16-28; M. İbrâhim M. el-Hifnâvî, *Dirâsât usûliyye fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Mansûre 1412/1991, s. 12, 155-156, 175; Adem Yerinde, *Ahkâm Âyetlerinin Tefsirinde Sünnetin Yeri* (doktora tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 110-135; Bekir Topaloğlu, "Müzâkere", *Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul 1997, s. 221-226; Murtaza Askerî, "Şia'ya Göre Sünnetin Dindeki Yeri", a.e., s. 263-277; Ali Çelik, *Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid'at*, İstanbul 1997, s. 27-30; Yusuf el-Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem* (trc. Bünyamin Erul), Kayseri 1998, s. 29-54, 85-98, 115; Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999, s. 75; Ca'fer es-Sübânî, *Resâ'il ve Makâlât*, Kum 1419, s. 82-84, 400-401; M. Salih Ekinci, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet* (trc. Metin Yiğit), İstanbul 2004, s. 247-253.

İLYAS ÇELEBİ

SÜNNET

(السنة)

Farz yahut vâcip derecesinde olmaksızın yapılması dinen istenen fiil anlamında fıkıh usulü terimi.

Fıkıh usulünde teklifi hükümler bahsinde dinen yapılması istenen fiiller iki gruba ayrılarak talebin kesin ve bağlayıcı olmadığı durumlar için geniş anlamıyla mendup terimi kullanılır. Buna göre teklifi hüküm terminolojisi içinde sünnet mendubun önemli bölümünü oluşturur. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin, Ebû Hanîfe'nin cuma günü imam hutbede iken insanların ona doğru yönelmesinin sünnet olduğunu söylediğini nakletmesi, ayrıca namazla ilgili bazı hususlarda sünnet ve "sünnete aykırı olarak" ifadelerine yer vermesi (*el-Hüccet 'alâ ehli'l-Medine*, I, 287, 315, 345), bu anlamıyla sünnet kelimesinin fıkıh tarihinin erken dönemlerinden itibaren kullanıldığını göstermektedir. Hanefî usulcüler bu bağlamda sünneti "dinde takip edilen yol" diye tarif edip "Hz. Peygamber ve ashabının yolu" şeklinde açıklamıştır. Abdülâzîz el-Buhârî bu tanıma "farz yahut vâcip olmaksızın" kaydını eklemiştir (*Keşfü'l-esrâr*, II, 552). Alâeddin es-Semerkandî'nin verdiği diğer bir tanıma göre sünnet, Resûlullah'ın sürekli biçimde yaptığı ve herhangi bir özür bulunmadan terketmediği işlerdir (*Mizânü'l-üşûl*, s. 34). Şâfiî usulcüsü Ebû İshak eş-Şîrâzî sünnetin "bağlayıcı olmamakla birlikte uyulması istenen fiil" anlamına vurgu yapar ve bunu tatavvu, mendup, nâfile ve müstehap terimleriyle eş anlamlı kabul eder. "Mesnûn" terimi de bu gruba ilâve edilebilir.

Bazı Şâfiî âlimlerinin, sünneti “herhangi bir vakitle kayıtlı olarak yapılan” biçiminde tanımlayıp buna vakit namazlarından önce ve sonra kılınan sünnetleri örnek gösterdiğini bildiren Şîrâzî bu tanımlı doğru bulmaz (*Şerhu'l-Lüma'*, I, 288-289). Sünneti “örnek alınıp uyulması için vazedilen” şeklinde tarif eden Mâlikî usulcüsü Ebû'l-Velîd el-Bâcî, müekked sünnetler hakkında vâcip terimini kullanan bazı Mâlikî âlimlerinin bu sözlerinin mecazi olduğunu söyler (*İhkâmü'l-fuşûl*, s. 173). Kavramsal çerçeveye ilgili başka tartışmalar bulunmakla birlikte (meselâ bk. Ebû'l-Hüseyin el-Basrî, I, 337-338; Fahreddin er-Râzî, I, 103-104) fıkıh usulü tarihinde genel kabul gören yaklaşıma göre sünnet vâcip derecesinde olmaksızın dinen yapılması istenen fiildir. Fakat aynı şekilde tanımlanan geniş anlamıyla mendubun kendi içindeki türleri ve derecelendirilmesi hususunda görüş ayrılıkları vardır. Öte yandan bu mânâsıyla mendupların bütünü bakımından vâcip hükmünü alabileceği, bunların vâcibin mukaddimesi ya da hatırlatıcısı niteliğinde sayıldığı yönündeki değerlendirmeler sünnet hakkında da geçerlidir (bk. MENDUP). Cuma namazıyla beş vakit farz namazlardan önce veya sonra kılınan sünnet namazlara “sünen-i râtibe / sünen-i revâtib” (belli düzen ve devamlılık içinde kılınan sünnet) denilmektedir. Hanefî usulcülerini bu anlamdaki sünneti talebin bağlayıcı olup olmaması açısından emir veya şer'î hükmün kısımları içinde (bazıları “meşrûât”, bazıları “azîmet” başlığı altında) ele almıştır. Bu çerçevede Debûsî, Pezdevî ve Şemsüleimme es-Serahsî şer'î hükümleri farz, vâcip, sünnet ve nâfile şeklinde dört kısma ayırmıştır (*Takvîmü'l-edille*, s. 77; *Kenzü'l-üşûl*, II, 548; *el-Uşûl*, I, 110-115). Mutekelimîn metodunu benimseyen usulcülerin bu anlamdaki sünneti genellikle şer'î hüküm, hüsün-kubuh ve fiiller (ef'âl) gibi başlıklar altında inceledikleri görülmektedir (meselâ bk. Ebû'l-Hüseyin el-Basrî, I, 334-335; Gazzâlî, I, 65-66; Seyfeddin el-Âmidî, I, 163-165; İbnü'l-Hâcib, II, 4-5).

Çeşitleri ve Hükmü. Tâbiîn fakihlerinden Mekhûl b. Ebû Müslim sünneti işlenmesi doğru yolu izleme (hüdâ), terkedilmesi sapkınlık (dalâlet) olan ve işlenmesi iyi (hasen) olmakla birlikte terkedilmesinde sakınca bulunmayan sünnet şeklinde iki kısma ayırmıştır. Bu ayırımı benimseyerek birincisine “sünnetü'l-hüdâ”, ikincisine “sünnetü'z-zevâid” adını veren Hanefî usulcülerine göre bayram namazları, ezan, kâmet ve cemaatle namaz gibi fiiller birinci tür sünnete örnek teşkil eder. Bazı usul-

cülerce dinin temel alâmet ve işaretleri niteliğindeki bu sünnetler için vâcip derecesinde ve vâcibe benzer gibi ifadeler kullanılmış (Şemsüleimme es-Serahsî, I, 114; Molla Fenârî, I, 219), bir belde halkının bunları tamamıyla terk hususunda ısrar etmesi halinde onlara karşı kamu otoritesince zor kullanılabileceği belirtilmiştir. İbadetlerle ilgili olmakla birlikte birinci türdeki sünnetler derecesinde olmayan sünnetlerle Hz. Peygamber'in dinî anlam taşımayan beşerî davranışları ikinci kısma girer. Dolayısıyla bu grupta ibadet niteliği taşıyan ve terkedilmesi mekruh sayılan sünnetler yanında işleyen iyi bir iş yapmış olacağı, fakat terkedenin mekruh işlemiş sayılmayacağı örnekler de vardır. Resûl-i Ekrem'in yiyip içme, giyinme vb. hususlardaki fiillerini ona olan sevgisi ve bağlılığından ötürü taklit eden kişi sevaba hak kazanır; böyle yapmayan ise kötü bir davranışta bulunmadığı gibi dinen kınanma ve azarlanmaya da müstahak olmaz, çünkü bu tür fiiller âdete dayalıdır (Şemsüleimme es-Serahsî, I, 114-115; Sadrüşşerîa, II, 124; Molla Fenârî, I, 219). Hanefiler'ce yapılan bir diğer ayırma göre, Hz. Peygamber'in devamlı yaptığı ve sırf bağlayıcı olmadığını göstermek için nâdiren terkettiği fiillere sünnet-i müekkede adı verilir. Abdest alırken ağıza ve buruna su vermek, sabah namazının farzından önce iki rek'at namaz kılmak gibi. Bu kısma giren sünnetleri yerine getiren sevabı hak eder, terkeden ise cezağı hak etmemekle beraber kınanma veya azarlanmaya müstahak olur. Taat türünden olup Resûlullah'ın bazan yapıp bazan terkettiği fiillere ise sünnet-i gayri müekkede, nâfile ya da müstehap denilir. İkinci ve yatsı namazlarının farzlarından önce kılınan dörder rek'at namaz, pazartesi ve perşembe günleri tutulan oruç bu türe örnek verilebilir. Bu kısma giren sünnetleri yerine getiren sevabı hak eder; yapmayan ise kınanma veya azarlanmaya müstahak olmaz (Zekiyyüddin Şa'bân, s. 245-246). Diğer bir ayırma göre sünnet vâcip (farz) olduğu gibi aynı ve kifâî şeklinde iki kısma ayrılır. Sünnetü'l-ayn diye nitelenen fiillerin bir kişi veya grup tarafından yerine getirilmesiyle toplumun diğer kesiminden bu sünnete uyma sorumluluğu ortadan kalkmaz. Sünnetler genellikle aynı niteliktedir. Sünnetü'l-kifâye olan bir fiil bir kişi ya da bir grup tarafından yerine getirilirse diğer kişilerin onu yapması istenmez. Meselâ bir belde bazı kişilerin ezan ve kâmeti okuması bu tür sünnete örnek teşkil eder (Bedreddin ez-Zerkeşî, I, 291-292).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Hücc'e 'alâ ehli'l-Medîne* (nşr. Seyyid Mehdi Hasan el-Kılânî), Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), I, 287, 315, 345; Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi uşûli'l-fıkıh* (nşr. Halil Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 77-79; Ebû'l-Hüseyin el-Basrî, *el-Mu'temed* (nşr. Halil el-Meys), Beyrut 1403/1983, I, 334-338; Bâcî, *İhkâmü'l-fuşûl fi aḥkâmü'l-üşûl* (nşr. Abdülmeccid Türkî), Beyrut 1407/1986, s. 173; Ebû Ishak eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'* (nşr. Ali b. Abdülaziz el-Umeyrî), Büreyde 1407/1987, I, 288-289; Pezdevî, *Kenzü'l-üşûl* (Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* içinde, nşr. Muhammed el-Mu'tasim-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, II, 548; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Velâ el-Efgânî), Beyrut 1393/1973, I, 110-115; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, I, 65-66; Alâeddin es-Semerkanî, *Mizânü'l-üşûl* (nşr. M. Zekî Abdülber), Devha 1404/1984, s. 27-28, 34; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî), Beyrut 1412/1992, I, 20, 103-104; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi uşûli'l-aḥkâm* (nşr. Seyyid el-Cümeylî), Beyrut 1406/1986, I, 163-165; İbnü'l-Hâcib, *Muḥtasarü'l-Müntehâ*, Beyrut 1403/1983, II, 4-5; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (nşr. Muhammed el-Mu'tasim-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, II, 548, 551-552, 563-569; Sadrüşşerîa, *et-Tavziḥ fi halli ğavâmiḥi't-Tenkiḥ* (Tefâzânî, *Şerhu't-Telviḥ* içinde), Kahire 1377/1957, II, 124; Şâtıbî, *el-Muvâfaḳât*, IV, 132-133, 151; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Baḥrû'l-muḥiṭ* (nşr. Abdülkâdir Abdullah el-Ânî), Küveyt 1413/1992, I, 284, 291-295; Molla Fenârî, *Fuşûlü'l-bedâiy'e*, İstanbul 1289, I, 219; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuḥûl* (nşr. Ebû Mus'ab M. Saîd el-Bedî), Beyrut 1412/1992, s. 24; Ali Haydar Efendi, *Üsûli'l-Fıkıh Dersleri*, İstanbul 1966, s. 406; Abdülkerîm Zeydân, *el-Veciz fi uşûli'l-fıkıh*, İstanbul 1979, s. 29-30; Zekiyyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İliminin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 2003, s. 244-246; Muhammed Hamidullah, “Sünnet”, *İA*, XI, 243.

FERHAT KOCA

SÜNNET

(سُنَّت)

Türkçe'de sünnet erkeğin cinsiyet organının ucundaki fazla derinin alınması ameliyesini ifade eder. Arapça'da bunun karşılığı olan *hıtân* kelimesi, kadının cinsiyet organının üst kısmındaki derinin (prepus) ve kısmen bızırın (klitoris) alınması yanında “erkek ve kadının sünnet mahallî” ve “sünnet için verilen davet” anlamlarında kullanılır. İ'zâr hem erkek hem kadının, *hafd* / *hifâd* ise yalnız kadının sünnet edilmesini belirtir. Sünnetsiz olanlara *ağlef* / *aklef* denir. Hadislerde *hıtân* ve türevleri gerek sünnet ameliyesini gerekse erkek ve kadının sünnet yerlerini (*el-Muvaḫḫa'*, “Tahâret”, 18; Buhârî, “Güsül”, 28; Wensinck, *el-Mu'cem*, “ḥtn” md.), *hafd* ise kadının sünnet edilmesini (Hâkim, III, 603) ifade etmek için kullanılır.